

Cahidə Etibar qızı YAQUBOVA

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu Folklorşünaslıq, doktorant

E-mail: cahidey1996@gmail.com

orcid.org/0000-0001-7757-1723

ƏHVALATLARIN AŞIQ ŞEİR NÜMUNƏLƏRİNİN YARANMASINDA ÖNƏMİ
(Aşiq Gülarə və Aşiq Zülfıyyənin repertuarı əsasında)

Xülasə

Aşiq sənəti Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının və musiqi mədəniyyətinin qədim qollarından biridir. Bu gün dünyada marağa səbəb olan aşiq sənəti bir çox ölkələrin diqqət mərkəzindədir. Son illərdə xarici ölkələrdə təşkil edilən konfrans və tədbirlərdə aşıqların iştirak etməsi və təltiflər alması görülür. Milli sərvətimizin qorunması üçün və inkişafı üçün dövlətimiz xüsusi tədbirlər görür. SSR dağıldıqdan sonra bu sahəyə diqqət və qayğı daha da artmışdır. XX əsrə qədər qadın aşıqlar sənətdə o qədər də görünmürdü və bu sahədə qadınların olması düzgün hesab edilmədiyi üçün süni əngəllər yaradılırdı. Ancaq cəmiyyətin inkişafı, müstəqillik dövrünün gəlməsiylə XXI əsrdən qadın aşıqların sayı nisbətən artdı. İlk qadın aşığın kim olduğu əvvəlki dövrlərdə qadınların azad hərəkət edə bilməməsi və yalnız qadın məclislərində olması, tədqiq edilməməsi səbəbindən dəqiq məlum deyil. Bu sahədə yetərincə kişi aşıqlarla bərabər qadın aşıqlar da var. XXI əsrdə digər dövrlərlə müqayisədə qadın aşıqlara mənfi münasibət azalmışdır, ancaq istisna deyil ki, hələ də onları bu sənətə uyğun hesab etməyib aşıqlıq sənətini yalnız kişi sənəti hesab edənlər var. Buna baxmayaraq, qadın aşıqlar məclislərə dəvət edilirlər, aşiq şeir nümunələrini ifa edir, yenisini yaradır və inkişaf etməyə, bu sahədə yetərli təhsil almağa cəhd edirlər. Sazda ifa edən aşiq qadınlar sırasına Aşiq Dilşad, Aşiq Ülkər, Aşiq Bəsti, Aşiq Savad, Aşiq Samirə, Aşiq Gülarə, Aşiq Zülfıyyə, Aşiq Aysə Səyyadqızı, Aşiq Kəmalə Mehdiyeva, Aşiq Ulduz, Aşiq Lətifə, Aşiq Aytəkin və başqaları aiddir.

Açar sözlər: aşiq sənəti, folklor, əhvalat, Aşiq Gülarə, Aşiq Zülfıyyə

UOT:

DOI:

Giriş

Şifahi xalq ədəbiyyatının qollarından biri olan aşıqlığı ozan sənətinin varisi hesab edirlər. Aşiq sənəti Azərbaycan musiqi və ədəbi mühitində kamil ifaçılara, ustad aşıqlara, əsrlərlə bu sənətə sadıq qalıb davam etdirən peşəkarlara tanıqlıq edir. Aşiq şeirlərində ənənələrə sadıq qalınaraq müxtəlif məzmunlu əsərlər ərsəyə gətirilmişdir. Həmin əsərlərdə ictimai mühitdə baş verənlər, gerçəklər, həyat hadisələri bədii lövhələrlə, real təsvir vasitələri ilə canlandırılaraq dinləyicilərə ötürülmüşdür. Aşiq sənətinin inkişafı üçün mütəmadi olaraq dövlət tərəfindən xüsusi tədbirlər görülür. Dünyada aşıqlıq sənətinə o qədər maraq artmışdır ki, xarici müəllimlər və tələbələr bu

sənətin sirlərini öyrənməyə çalışır. Son zamanlar peşəkar aşıqlarımız xarici ölkələrin konfranslarına, tədbirlərinə dəvət edilir. Aşiq sənətinin Azərbaycanın qədim mədəni irsimiz olduğu 2009-cu ilin 28 sentyabr-20 oktyabr tarixlərində Abu-Dabi şəhərində keçirilən UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrsin Qorunması üzrə Komitənin IV sessiyası zamanı Qeyri-Maddi Mədəni İrsin Repräsentativ siyahısına əlavə edilərək sübut edilmişdir. Bu hadisə aşıqlıq sənətinin Azərbaycanın qədim mədəni irsi olduğunu beynəlxalq aləmdə göstərərək bir daha təsdiqlənmiş olur.[1]

Aşiq şeir nümunələri özbaşına yaranmır. Əslində hər hansısa dastan, şeir, nağıl, hekayə, bayatların yaranmasının kökündə bir səbəb

vardır ki, bu da yeni bir əsərin yaranmasına təkan verir. Bəzən səbəbi axtarılanda dəqiqlik müəyyən edilə bilmir, bu çox əsrlər keçərək əsl gerçəkliyin unudulması və törəmələrin yaranmasıyla bağlıdır. Yalnız yaxın zamanlarda əsərin yaranmasında rol oynayan reallıq isə ya hələ də şahidləri olduğu üçün, ya da müəllifli olduğu üçün məlum olur. Əvvəlki dövrlərdə tədqiqat işinin zəifliyi və unudulmuş gerçəklər əfsanəvilikə yol vermişdir. Hal-hazırda isə bunu öyrənmək və araşdırmaq kifayət qədər mürəkkəb və demək olar ki, mümkünsüz məsələdir. Firuz Mustafa əsərlərin yaranma prosesi haqqında deyir ki, bədii əsərlərin qələmə alınmasına təkan verən hadisə olmalıdır. Bu hadisələr daxili və ya xarici təkanla bağlıdır, məhz bu da yaradıcılıq psixologiyası kimi qiymətləndirilir. Psixoloqlar yazılmış əsərdə yazıçının əsəri yazarkən hansı psixoloji vəziyyətdə olduqlarıyla maraqlanırlar. Bəzi yazıçılar özləri də psixoloq kimi əsəri yazarkən əsərinin yaranma səbəbini, yazı proseslərini təsvir edir. Bu cür yazı forması da sənədli qeydlər adlanır və bədii əsər qədər maraq kəsb edir. Belə yazıçılardan biri də Konstantin Paustovski olmuşdur. O da əsərlərində dəqiq qeydlərdən istifadə edərək psixoloq mövqeyində olmuşdur.[2]

Başqa əsərlərin yarandığı kimi aşığı şeir nümunələrinin də bəzisinin meydana gəlmə səbəbləri məlumdur. Məsələn, bu haqda Aşığı Güllərə və Aşığı Zülfüyyə bəzi qeydlər etmişlər. Onlar yazdıqları aşığı şeir nümunələrinin necə yarandığını, buna səbəb olan hadisələri danışirlər. Həmin şeirlərin yaranmasının arxasında müxtəlif məsələlər yatır. Məsələn, Aşığı Zülfüyyə aşağıdakı şeirin toydaca bədahətən yazıldığını bildirir. Bu toyda bir kişi “Xatırla məni” mahnısının ifa edilməsini istəyir. Bu zaman da həmin qoca kişi öz həyatı haqqında danışır. Məlum olur ki, sevdiyi xanım Dağıstanlıdır. Axşam tərəfi qoca zarafatla mənim mahnım necə oldu deyər soruşur, Aşığı Zülfüyyə də 85 yaşın var, qoy indi cavanlar oynasın deyir. Qoca isə 85 yaşım olsa da, nə nəfəsimdə gözlərimi bağlayacaq ümidiylə yaşayıram deyir:
“Dindirməyin qan ağılır gözlərim
Gücdən düşüb taqətsizdi dizdərim

Qulağımnan getmir şirin sözdərin
O tayda yarım qalıb yazım baharım qalıb
Öldürür bu dərt məni, bülbül camalım qalıb” [3]

Aşığı Zülfüyyənin rəfiqəsi ona öz uşaqlığından danışır. Deyir ki, atam ziyalı adamdır və bir gün bizə yazıçı Anar, Bəxtiyar Vahabzadə, Zeynəb Xanlarova, Əzizə Cəfərova qonaq gəlir. Zeynəb Xanlarova Şirvanlı qızı görür, başını tumarlayır və Şirvan qızlarının gözəlliyindən danışır. Sonda isə o, qıza disk verir ki, bir xatirə qalsın. Aşığı Zülfüyyə rəfiqəsini dinləyərkən bir şeir yazır:
“Səni görən günü mənim ağılımı
Başımnan almısan, Ay Şirvanlı qız
Şirin söhbətinlə, şirin sözlə
Xəyala dalmısan, ay Şirvanlı qız
Bülbül kimi sən qonmusan budağa
Canımı yolunda verrəm sadağa
Xatirələr çəkib səni uzağa
Xəyala dalmısan, Ay Şirvanlı qız”[3]

Danışılanlara nəzərən demək olar ki, qadınlarda Allahın verdiyi emoisonallıq, mərhəmət hissi daha güclü olduğu üçün onlar kiçik nüfus belə olsa, heç nəyə biganə qala bilmir. Bir zamanlar qadın azadlığının məhdud dövründə bu sənətdə davam etmələrinə izn verilməmişdi, buna görə də sayısız-hesabsız ciddi problemlərlə üzləşmişdilər. Bunlara baxmayaraq, aşığı sənətində qadınlara qarşısına birdəfəlik sədd çəkilə bilməmişdir. Zamanla Azərbaycan qadın aşıqları kişi aşıqlardan geri qalmadığını, babalardan qalan mirasımızı qoruya bildiklərini sübut edə bilmişlər. Bununla belə müasir dövrdə qadın aşıqlar diqqət mərkəzindən kənar qalmamışlar. Lətifə Hacıyeva “Azərbaycan qadın aşığı şeirinin özəllikləri” məqaləsində bəzi məsələlərə fikir bildirir. Ümumilikdə, poeziya ilə əlaqəli olan yaradıcılıq örnəkləri, müəllifin kimliyindən asılı olmayaraq, onun duyğu və düşüncələrini ifadə edərək dünyada baş verənlərə biganə olmadığını göstərmişdi. Aşığı qadınlara da özlərinə xas şəkildə öz dünyalarını gözəl şeir nümunələri ilə açıqlamışlar.[4]

Qadın aşıqlarla, kişi aşıqlar arasında fərqlər mövcuddur, elə əsərlər var ki, onu qadın aşıqların səsiylə eşitmək əsərin rəngarəngliyini, təsir gücünü göz önünə sərir və bunu kişi aşığı ifa edəndə kobud səs temberi pozur. Bu baxımdan

hər iki cinsin aşığı sənətində öz yeri vardır. Bu haqda Məhərrəm Qasımlı müsahibəsində qadın aşuqların ifasının hər zaman kişi aşuqlardan zərif olduğunu deyir və Aşuq Samirənin, Aşuq Kəmalə Qubadlının adlarını xüsusilə vurğulayır. Elə saz havaları var ki, bu incəliklərə görə həmin saz havalarını yalnız qadın aşuqlar ifa edə bilər. Professor qadın aşuqların saz ifa etməsini müsbət qarşılayır, buna baxmayaraq bəzi qadın aşuqları bayağ sözlər istifadə etdiyi üçün qəbul etmədiyini söyləyir. [5]

Digər əhvalat əsasında yaranmış şeirlərindən danışan qadın aşuq isə Aşuq Gülarədir. Gəncədə faciəli helikopter qəzasında mühüm insanların ölümü Aşuq Gülarəyə ağır təsir etmişdir və buna görə də bir şeir yazmışdır. Düşmən günahsız insanlara zülm edir, qeyrətli insanların başını duman alıb. Yağı düşmən neçə qocanın, cavanın həyatına son qoyur, artıq türklər birləşib ər meydanında olmalıdır. Özünə müraciət edən Aşuq Gülarə özünü təsəlli edir ki, Allah kömək olsa, qeyrətli ər, hünər meydanı olacaq. Gəraylı janrındakı şeirdə birinci bənd ababb və digər bəndlər isə cccbb, çççbb, dddbb şəklində qafiyələnir. Gəncə faciəsində həsr edilən bu aşuq şeirində Aşuq Gülarənin daxili kədəri, nə qədər hüznü və məyus olması sözlərə çevrilmişdir. Aşuq şeir şəklinin digər xüsusiyyəti kimi öz adına müraciət də var və 8 hecalıdır.

“Zülm eylədi yağı yaman
İndi hünər meydanı
Başımızı alıb duman
İndi hünər meydanı
Qeyrətdi ər meydanı

Gör məhv oldu necə canlar
Həm qocalar, həm cavanlar
Birləşəlim türk olanlar
İndi hünər meydanı
Qeyrətdi ər meydanı

Mən deyən ər igiddər
Meydannarda nə igiddər
Talan oldu, el igiddər
İndi hünər meydanı
Qeyrətdi ər meydanı
Ay Gülarə, ağlamayan
Çalxalanır indi zaman
Allah kömək olsa, inan
İndi hünər meydanı

Qeyrətdi ər meydanı “[6]
Aşuq Gülarə incəsənət xadimləriylə birlikdə İraqdakı folklor festivalına gedir və orada hava çox isti olduğu üçün səhhətində ciddi problem yaşayır. Zəhərlənən Aşuq Gülarəyə Əbdüllətif Bəndəroğlu kömək edir, həkimlər gətirir. Tibbi köməklərdən sonra sağalan Aşuq Gülarə bir şeir yazır. Qərrib məmləkətdə olan aşuq ölümə yalvarır ki, mənə gözləyənəm var, ana deyib soruşayım var. Yad ellərdə insan ata-anasız olur, tək başına ölüm ağırdır, aşuğun yolunu övladı, qohum-qardaşı gözləyir.

“Zalım əcəl qıyma mənə
Gözü yolda qalanım var
Dağlar üsdən dağ görmüşəm
Can evimdə talanım var

Yerim, göyüm, asimanım
Körpə çiçək cavidanım
Yerim, göyüm asimanım
Ömrüm, günüm, dil imanım
Körpə çiçək cavidanım

Ana deyib soranım var
Elə bilmə, səmasızam
Yurd-yuvasız, komasızam
Atasızam, anasızam
Saçlarını yolanım var
Gülarəyəm, ağlar elim
Yad ellərdə qıyma ölüm
Qohum, qardaş gözlər yolum
Mənə məndən alanım var.”[6]

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, hər bir əsərin yaranmasında mütləq bir əhvalat vardır, və ya sadəcə yaradıcının təxəyyülü hesabına baş vermişdir. Hər bir ehtimalda əsərin yaranması üçün tələb olunan bədii strukturlara diqqət etmək vacibdir.

Nəticə

Qadın aşuqların danışdıqlarına əsasən demək olar ki, onlar aşuq yaradıcılığının forma və xüsusiyyətlərinə diqqət yetiriblər. Gülarə Azafli daha çox gəraylı janrına müraciət etmişdirsə, Zülfüyyə İbadova 11-14 hecalı şeirlər söyləmişdir. “Canlı insan xəzinəsi” adlandırılan aşuq Şərəf Taşlıova aşuq havasını rüzgarın səsinə bənzədirək azərbaycanlı qadın aşuqlar kimi aşuq qadınları dünyada yoxdur, buna görə də aşuqluq görüntüsünü, geyimləri və ənənələrini yaşatmaq

lazımdır. [7] Doğrudan da, Azərbaycan qadın aşıqları saz çalmaqda, oxumaqda və şeir yazmaqda məharətli olsalar da, bu gün artıq heç bir aşıq qiyafətini qoruya bilməmişlərdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. <https://unesco.preslib.az/az/page/Sp0PlzWCKk>
2. <https://525.az/news/192447-eser-nece-yaranir-firuz-mustafa-yazir>

3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/288726>
4. Söyləyici Aşıq Zülfiyyə İbadova
5. <https://bizimyazi.az/xalq-dun%c9%99n-asiga-k%c9%99ram%c9%99t-sahibi-bir-mocuz%c9%99li-adam-kimi-baxirdi/>
6. Söyləyici Aşıq Gülarə Azafli
7. <https://edebiyat-az.com/?p=38516>

Джаида Якубова

Институт фольклора Академии наук Азербайджана
Фольклорист, аспирант
cahidey1996@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7757-1723

Значение создания примеров поэзии ашыгов (На основе репертуара Ашига Гуларэ и Ашига Зулфиий)

Резюме

Искусство ашыгов является одной из древних ветвей азербайджанской устной народной литературы и музыкальной культуры. В настоящее время искусство ашыгов, привлекающее внимание по всему миру, находится в центре внимания многих стран. В последние годы наблюдается участие ашыгов в конференциях и мероприятиях, организованных за границей, и получение наград. Наше государство принимает специальные меры для сохранения и развития нашего национального наследия. После распада СССР внимание и забота о данной области еще более усилились. До XX века женские ашыги были менее заметны в искусстве, и в этой области создавались искусственные барьеры из-за недостаточного учета присутствия женщин. Однако с развитием общества и приходом независимости количество женских ашыгов относительно увеличилось с начала XXI века. Неизвестно точно, кто была первой женской ашыгой, из-за невозможности женщин свободно передвигаться в предыдущие периоды и их присутствия только на женских собраниях, которые оставались неизученными. В этой области достаточно женских ашыгов наряду с мужчинами. В XXI веке, по сравнению с другими периодами, отношение к женским ашыгам стало более благоприятным, но это не означает, что их все еще не считают подходящими для этого искусства, и есть те, кто считает искусство ашыгов только мужским. Тем не менее, женские ашыги приглашаются на собрания, исполняют образцы ашыгской поэзии, создают новые и стремятся к развитию и получению достаточного образования в этой области. Среди женских ашыгов, исполняющих на сазе (традиционный музыкальный инструмент), можно назвать Ашиг Дильшад, Ашиг Улькер, Ашиг Бясти, Ашиг Савад, Ашиг Самире, Ашиг Гуларэ, Ашиг Зулфиий, Ашиг Айше Сейядгызы, Ашиг Кемале Мехдиева, Ашиг Улдуз, Ашиг Лятые, Ашиг Айтекин и другие.

Ключевые слова: искусство ашика, фольклор, эвалат, Ашик Гюляре, Ашик Зюльфия

Cahide Etibar YAGUBOVA

Folklore Institute of ANAS, Azerbaijan
Folklorism, doctoral student cahidey1996@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7757-1723

The importance of creating examples of ashig poems (Based on the repertoire of Ashiq Gulara and Ashiq Zulfiyya) Summary

The art of ashig (troubadours) is one of the ancient branches of Azerbaijani oral folk literature and musical culture. Today, it attracts attention worldwide and is the focus of many countries. In recent years, conferences and events organized in foreign countries have seen the participation of ashigs and their receiving of awards. Our state takes special measures for the preservation and development of our national heritage. After the dissolution of the SSR, attention and care for this field have increased even more. Until the 20th century, female ashigs were not as visible in the art, and their presence was not properly acknowledged, leading to artificial barriers. However, with societal development and the era of independence, the number of female ashigs has relatively increased in the 21st century. The identity of the first female ashig is not precisely known due to the limited movement of women and their presence only in women's gatherings during earlier periods. Despite some lingering negative attitudes towards female ashigs compared to previous eras, they are increasingly recognized in the art form, although some still only consider troubadour art as a male domain. Nevertheless, female ashigs are invited to gatherings, perform troubadour poetry, create new works, and strive to receive sufficient education and develop in this field. Among the female troubadours performing on the saz (a musical instrument) are Ashiq Dilshad, Ashiq Ulker, Ashiq Besti, Ashiq Savad, Ashiq Samire, Ashiq Gulare, Ashiq Zulfiyye, Aşiq Ayshe Seyyadqızı, Ashiq Kemale Mehdiyeva, Ashiq Ulduz, Ashiq Letife, Ashiq Aytekin, and others.

Keywords: troubadour art, folklore, episode, Ashiq Gulare, Ashiq Zulfiyye

Daxil olub: 02.10.2023